

Улога екотуризма у одрживом развоју туризма Далибор Реџић^{1*}

¹Универзитет Сингидунум, Факултет за туристички и хотелијерски менаџмент

Сажетак: Повећан број учесника у међународном туризму поред бројних позитивних економских ефеката има и одређених негативних импликација које су повезане са факторима који су узрочници глобалног загревања. Као становници планете Земље, треба да будемо одговорни и имамо моралну обавезу по питању заштите и очувања животне средине, промовишући притом праксу смањеног утицаја штетних гасова у атмосферу. Раст еколошке свести са стављањем акцента на смањење ефеката стаклене баште доприноси да екотуризам постане кључни покретач будућег развоја туризма. Екотуризам са концептима „зелене потрошње“ има за циљ да заштити животну средину, повећа друштвену одговорност туриста и подстакне економски развој и еколошку одрживост природних области. У раду ће бити анализирани савремени концепти одрживог и екотуризма са циљем да се укаже на потребу за развојем одрживог пословања привредних субјеката у туризму.

Кључне речи: глобално загревање, заштита животне средине, ефекат стаклене баште, екотуризам, одрживи туризам

ЈЕЛ класификација: Q57, Q001

The role of ecotourism in sustainable tourism development

Abstract: Increased number of participants in international tourism in addition to a number of positive economic effects has certain negative implications that are associated with the factors that cause global warming. As inhabitants of the planet earth, we need to be responsible and have a moral obligation to protect and preserve the environment in which we live and travel, while promoting practices to minimize the impact of harmful gases into the atmosphere. The growth of environmental awareness with putting emphasis on the reduction of greenhouse gas emissions that contribute to ecotourism becomes a key driver for future tourism development. Ecotourism with the concepts of "green consumption" aims to protect the environment, increase the social responsibility of the participants in tourist travel and encourage economic development and environmental sustainability of natural areas. In this study, we will analyze modern concepts of sustainable and ecotourism tourism in order to emphasize the need to develop sustainable operations of business entities in tourism.

Keywords: global warming, environmental protection, greenhouse effect, ecotourism, sustainable tourism

JEL classification: Q57, Q001

* dalibordredzic@hotmail.com

1. Увод

Екотуризам је данас све популарнији вид туризма у свету који за многе туристе представља најбољи начин за одмор и уживање у природи. Концепт екотуризма не подразумева само одлазак туриста на жељену дестинацију ради одмора у природном окружењу. Овај облик туризма захтева и активно учешће туриста у многобројним активностима које доприносе очувању, заштити и развоју одређеног подручја. Упркос покушајима бројних међународних организација да се упозорењима и апелима скрене пажња светској јавности о неповољним климатским променама, велики број компанија широм света игнорише таква упозорења не предузимајући никакве мере по питању заштите и очувања екосистема који су на рубу своје угрожености. Бројни екосистеми којима прети опасност од загађености имају велики значај за светску популацију јер се у њима настајују бројне угрожене врсте животиња, инсеката, расту ретке врсте биљака и сл. Поред екотуризма који подразумева искључиво посете природно нетакнутим областима постоји и други тип који подразумева посете одређеним подручјима која су еколошки угрожена, али са унапред предвиђеним бројем туриста у циљу прикупљања финансијских средстава за њихов опоравак. Без обзира која је врста екотуризма у питању, туристи ће свакако дати свој допринос у очувању природних подручја и свој „зелени одмор“ употпунити активностима попут посматрања птица, пешачења и вожње бицикла шумским путевима, конзумирања локално узгајане хране и сл.

2. Концепт екотуризма

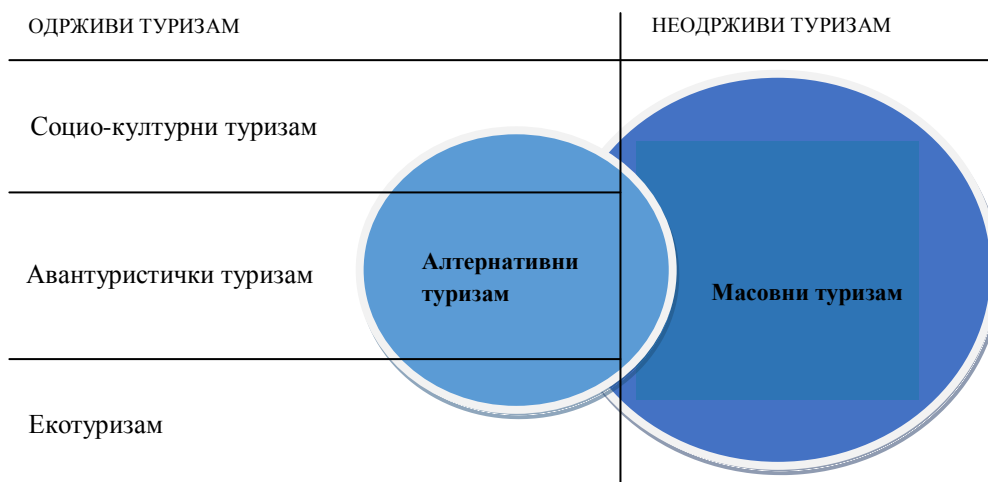
Екотуризам је компонента у оквиру области одрживог туризма. Као одржива верзија туризма, екотуризам ставља акценат на подједнаке користи од развоја туризма за све учеснике у ланцу вредности. Једну од дефиниција екотуризма дао је 1983. године мексички архитекта и еколог Хектор Ласкуран. Према њему екотуризам подразумева посету релативно недирнутих и незагађених природних области ради дивљења и уживања природним пејзажима, дивљим биљкама и свим пратећим културним обележјима из прошлости и садашњости у одређеној области (Павловић и Јовановић, 2009). То је еколошки одговорно путовање које се одвија у ненарушеним природним подручјима са циљем уживања у природи (и свим пратећим природним карактеристикама) на начин који промовише очување природне средине, уз минимизирање штетних утицаја туриста на природно окружење уз обезбеђење повољних услова за активан социјално-економски развој локалног становништва. То значи да екотуризам тежи ка подизању еколошке свести туриста кроз истраживања екологије и екосистема, пружајући им бројне могућности за стицање позитивних искустава о очувању животне средине која ће они пренети осталом делу популације.

Као главне карактеристике екотуризма можемо издвојити (Енеји и сар., 2016):

- Минималан утицај на заштићене зоне природних области и на рекреативне технике;
- Сарадња са заинтересованим странама (појединцима, заједницама, екотуристима, туроператорима, владиним институцијама) у планирању, развоју, имплементацији и фазама праћења;
- Ограничење посета туриста у заштићеним областима на основу броја туриста или величине групе (посебно у сезони);

- Подршка у раду туриста у очувању природних подручја на којима се заснива њихово искуство;
- Пружање оријентације туристима које области треба посетити;
- Запослење локалног становништва и обезбеђење залиха (храна, одећа, лекови) уколико за то постоји могућност;
- Препознавање природе као централног елемента у искуству туриста;
- Коришћење водича који су едуковани да едукују туристе научном или културном историјом одређеног подручја;
- Екотуризам осигурава безбедност дивљих животиња, и
- Поштовање приватности и културе локалног становништва.

Слика 1: Концептуални модел екотуризма

Екотуризам је сврстан у оквиру шире класификације типова туризма који се у почетном нивоу могу поделити на алтернативни и масовни туризам. Између екотуризма и одрживог туризма постоји само танка линија диференцијације, што указује на то да одрживи и неодрживи туризам не дели апсолутна граница (Слика 1).

Екотуризам треба:

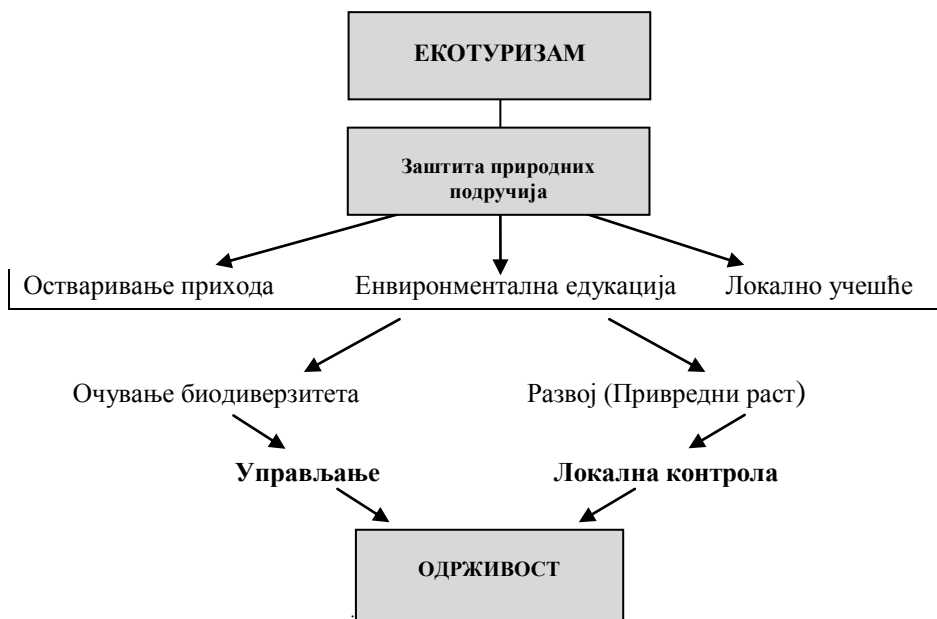
- Да привуче туристе у јединствене и приступачне природне области;
- Бити организован са циљем очувања и заштите природног окружења кроз едукацију туриста, и
- Да обезбеди услове за образовање и запошљавање локалног становништва.

Принципи екотуризма су да је (Станковић, 2009):

- **Заснован на природи.** Екотуризам зависи од природног амбијента, али се може односити и на културне одлике;
- **Еколошки одржив.** Сви његови облици треба да буду еколошки одрживи, иако то у пракси варира од случаја до случаја;
- **Енвиронментално поучан.** Едукација о природној средини и интерпретација су кључне одлике екотуризма, што значи да туристи такве одлике и очекују;

- **Локално користан.** Екотуризам укључује локалну заједницу на корист заједнице и амбијента, као и да побољша квалитет туристичког доживљаја, и
- **Доживљај за туристе.** Сатисфакција туриста на основу „еколошког“ доживљаја и њихова безбедност су од кључног значаја за будућност индустрије екотуризма.

Слика 2: Компоненте, функције и ефекти екотуризма

Извор: (Работић, 2012)

У бројним литературним изворима се наглашавају два основна типа екотуризма, а то су (Јун, 2016):

- Тврди тип, и
- Меки тип екотуризма.

Тврди екотуристи су дубоко заинтересовани за темељни мотив путовања, а у посебним случајевима они су стручњаци у одређеним областима као на пример дугогодишњи посматрачи китова, птица и сл. Једна од карактеристика за овај тип туриста је да су они спремни да искусе живот који се знатно разликује од цивилизације одакле долазе, да путују у отежаним природним условима, да упознају непознате културе и обичаје и сл.

Меки тип екотуриста се разликује од туриста који су мотивисани природним атракцијама. Они желе да природне атракције доживе на посебан, себи својствен начин уз помоћ туристичких водича као део потпунијег туристичког доживљаја (Табела 1).

Табела 1: Карактеристике типова еко туриста

ТВРДИ	МЕКИ
← СПЕКТАР ЕКОТУРИЗМА →	
Снажна енвиронментална приврженост	Слаба енвиронментална приврженост
Специјализоване посете	Посете са вишеструком сврхом
Дуга путовања	Кратка путовања
Мале групе	Веће групе
Физички активно	Физички пасивно
Физички изазов	Физички комфор
Очекује се врло мало услуга	Очекују се услуге
Дубока интеракција са природом	Плитка интеракција са природом
Нагласак на личном доживљају	Нагласак на интерпретацији
Самостални начин путовања	Ослонац на туроператоре и агенције

Извор: (Weaver, 2005)

Екотуризам последњих година бележи значајан раст посебно у средње и мање развијеним земљама где се промовише у функцији управљања заштићеним областима, очувања природне средине и одрживог развоја. Данас су „зелена путовања“ доступна туристима у целом свету, а томе треба додати чињеницу да овај облик туризма не представља само жељу туриста за авантуром и рекреативним активностима, већ и потребу за стицањем нових сазнања о заштити и очувању природне средине.

Када се говори о очувању природе, поједини научници би се сложили са увођењем потпуне забране уласка туриста у поједине природне области, али се мора узети у обзир да велики број природних подручја искључиво зависи од прихода туриста који подстичу развој локалних економија. Туристима се пружају бројне могућности да свој „зелени одмор“ потроше проучавајући локалну флору и фауну, културно наслеђе локалне заједнице, могу активно учествовати у развоју локалних области (помоћ у обнови школа, природних резервата и сл). Без обзира на обим послова у које су туристи укључени, многи сматрају да је „зелени одмор“ за њих веома занимљиво искуство у учењу. Пошто екотуризам постаје све популарнији облик туризма, привредни субјекти у оквиру ове делатности морају уложити веће напоре у циљу смањења штетних ефеката на природну средину (одлагање отпада, неконтролисано коришћење природних ресурса, потрошња електричне енергије, загађење воде) и да на основу тога дају допринос у стандардизовању одрживог туризма. На основу тога, локалне економије би на адекватан начин могле искористити повећање туристичког промета без угрожавања флоре, фауне и културне баштине природних области.

3. Одрживи развој туризма

Убрзан развој туризма у свету има бројне негативне ефекте на природну средину. Масовни туризам, који подразумева стандардизовану понуду за туристе ствара притисак који узрокује последице у виду деградације природног окружења и његових елемената. Туризам као катализатор између матичних и туристичких центара и комплекса, морбидних и санатогених простора, градских насеља и

слободне природе потврђује нераскидивост веза у животној средини (Станковић, 2003). Попут осталих привредних делатности, туризам је завистан од квалитета природних ресурса па спознајом те потребе постепено у свом развоју имплементира концепт одрживог развоја. Одрживи развој подразумева развој који треба да задовољи потребе садашњости без угрожавања потреба будућих генерација.

Одрживи развој је базиран на три међусобно зависна принципа, односно димензије (Милићевић и сар., 2013):

- Економска одрживост – просперитет на различитим нивоима друштва и ефикасност пословних активности.
- Социокултурна одрживост – поштовање људских права и једнаке могућности за све, што захтева праведну расподелу користи са циљем смањења сиромаштва и поштовање културне различитости.
- Одрживост животне средине – очување и управљање ресурсима, нарочито оних који су необновљиви, смањење загађења (земљишта, воде, ваздуха) као и очување биолошке разноврности и природног наслеђа.

Валоризација и промовисање природних вредности дестинације је данас тренд који доминира на туристичком тржишту. То намеће потребу да одрживост може бити једна од саставних димензија развоја туризма. Светска туристичка организација (WTO) одрживи туризам дефинише као туризам који у потпуности узима у обзир садашње и будуће економске, социјалне и еколошке утицаје, водећи рачуна о потребама посетилаца, туристичке индустрије, животне средине и локалне заједнице (Петровић, 2012).

Одрживи туризам би требало да (Миленковић, 2009):

- Учини оптималним коришћење еколошких ресурса који чине кључни елемент развоја туризма, одржавајући битне еколошке процесе и помажући очувању природног наслеђа и биодиверзитета;
- Поштује социо-културну аутентичност локалних заједница, штити њихово изграђено и савремено културно наслеђе и традиционалне вредности и доприноси разумевању и толеранцији између култура, и
- Обезбеђује одрживо дугорочно пословање стварајући друштвено-економске користи које се праведно расподељују на све интересне групе, укључујући стабилно запослење, могућности за стицање прихода и социјално старање за локалне заједнице, доприносећи притом смањењу сиромаштва.

Циљ развоја одрживог туризма јесте задовољење захтева и потреба туриста за боравком у природно ненарушеним областима, уз очување природне средине и обезбеђење повољних услова за економски развој дате области. У циљу одговорног и конкурентног пословања предузећа на туристичком тржишту, савремен приступ у развоју различитих облика туризма захтева примену принципа одрживости.

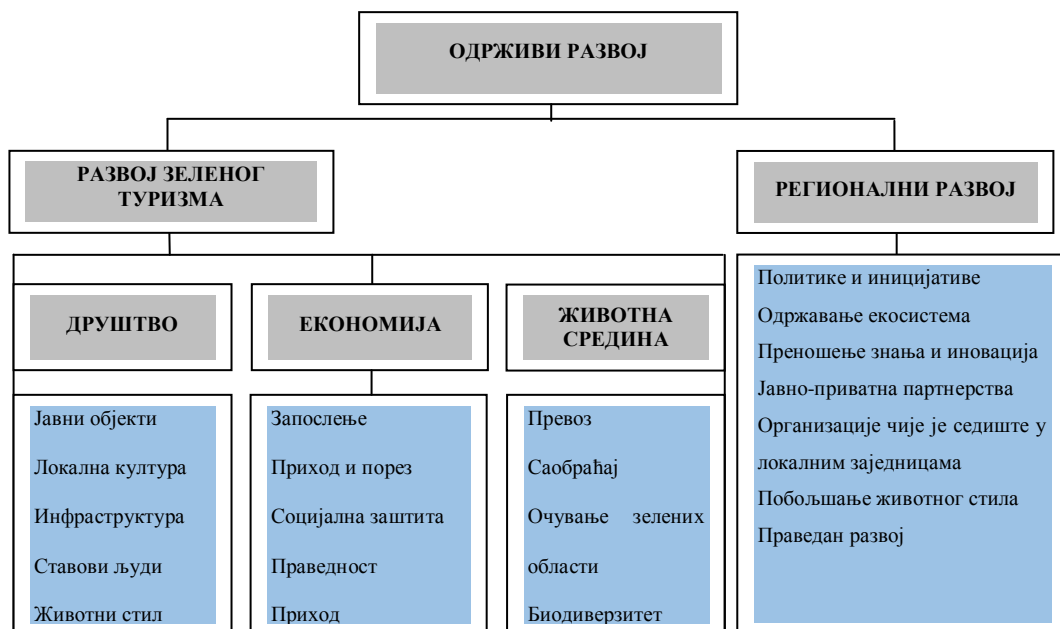
Основни принципи одрживог туризма су (Tourism and Local Agenda 21, 2003):

- Туристички, природни, историјски, културни и други ресурси који су очувани на начин који им омогућава употребу у будућности, али и да су на располагању садашњем друштву;
- Планирање и управљање развојем туризма на начин којим се избегавају озбиљни еколошки и друштвено-културни проблеми у региону;
- Укупан квалитет животне средине у туристичком региону мора бити очуван, и ако је потребно унапређен;

- Ниво туристичког задовољства треба одржавати како би се осигурало да дестинације и даље буду атрактивне и задрже свој комерцијални потенцијал, и
- Туризам треба да обезбеди користи за чланове локалне заједнице.

Данас је развој екотуризма усмерен ка еколошким и социјалним аспектима развоја туризма. Регионални развој и развој екотуризма обезбеђују одрживи развој туризма у оквиру националних граница одређене земље (Слика 3).

Слика 3: Одрживи развој туризма

Извор: (Bhuiyan и сар ., 2012)

4. Основни принципи и имплементација екотуризма

Екотуризам последњих неколико година бележи значајан раст, посебно у земљама у развоју. У већини ових земаља туризам је кључна индустрија за пружање економске подршке.

Екотуризам сачињавају бројне активности које су подељене у неколико категорија (Economic Development Branch, 2003):

- Морски екотуризам:
 - Крстарење морем, укључујући једрење, јахте и крстарење бродовима (крузерима), и
 - Морске кајак туре.
- Копнени екотуризам:
 - Планински бициклизам;
 - Јахање коња;
 - Планинарење;
 - Речни рафтинг, вожња кануом и кајакинг, и
 - Зимски туризам.

- Ходање, кампинг, веслање, лов, пливање, културне активности, посматрање дивљих животиња и природе, скијање, посете историјским местима и сл.

Данас је главни тренд у екотуризму повећање задовољства туриста на основу бројних активности попут дугог ходања, јахања, посматрања птица, лова, пливања и сл. Највећу пажњу туриста привлаче едукативне активности као што су учешће на локалним фестивалима и културним активностима. Све већи утицај на туристе имају и активности попут планинарења, спортова на отвореном и параглајдинг (Кірег, 2011).

На пример, путеви који воде кроз руралне области за туристе имају велики значај јер представљају природни, економски и културни идентитет одређене земље. Током путовања, туристи имају могућност да се упознају са локалном агрокултуром пролазећи поред бројних пољопривредних поседа који се налазе недалеко од нетакнутих природних подручија (шума, језера, река) или су повезани са насељима у којима се налазе јединствени споменици културе.

Да би екотуризам остварио одрживи развој, потребно је ставити акценат на анализу путем које се утврђује коришћење природних области. Попут ове, постоје и друге методе на основу којих се утврђују стандарди, мере и контролишу негативни утицаји по животну средину. У циљу процене коришћења природних ресурса последњих година у екотуризму је почео да се користи приступ познат као „*Opportunity Spectrum*“.

Овај приступ обухвата (Guo & Chung, 2016):

- **ROS** (Рекреацију)
- **TOS** (Туризам);
- **LAC** (Границе прихватљивих промена);
- **TA** (Праг анализе);
- **ECOS** (Екотуризам);
- **VIM** (Управљање утицајима посетилаца);
- **VERP** (Искуство посетилаца и заштита природних ресурса), и
- **TOMM** (Модел оптимизације управљања туризмом).

Од наведених приступа, за екотуризам је најзначајнији **ECOS** (*Ecotourism Opportunity Spectrum*) који је развијен са циљем да се на основу еколошке базе података дефинишу потребе за планирањем развоја екотуризма. Добро планирање природних и културних елемената (кључних ресурса за активности еко туриста) и њихово управљање доприноси одрживом развоју екотуризма у одређеној природној области. Концепт екотуризма је усмерен ка одрживом развоју, али уколико се неплански или лоше имплементира, овај концепт може имати бројне негативне ефекте по животну средину и локалну заједницу. Да не би дошло до тога, потребно је континуирано спровођење мониторинга имплементације концепта екотуризма.

5. Закључак

Неконтролисана употреба природних ресурса и загађење природне средине у циљу остваривања економских користи ствара негативне последице по читаво човечанство. Повећањем свести садашњих генерација о заштити природних ресурса могу се смањити штетни ефекти бројних загађивача и обезбедити здраво и чисто окружење за будуће нараштаје. Главни циљ екотуризма није усмерен само ка обезбеђењу друштвено-економског развоја одређених области, већ и на заштиту

природних и културних ресурса. Савремени концепт екотуризма тежи ка очувању и одговорном коришћењу природних и културних ресурса на одржив начин како би се омогућио економски развој локалног становништва. Међутим, реализација циљева екотуризма зависи од тога да ли су они еколошки одрживи и економски применљиви. Важно је истаћи да концепт екотуризма данас све више прихватају носиоци туристичке понуде и туристичке тражње.

Еколошка основа туристичке понуде која подразумева и промовише раст свести о очувању и заштити природне средине је веома значајна и за туристичку тражњу и понуду. Интерес носиоца туристичке понуде се данас огледа у очувању и заштити природне средине, јер само здрава и еколошки ненарушена природа омогућава успешно бављење туризмом на дуги рок. Туристичка тражња данас све више инсистира на еколошкој прихватљивости туристичке понуде, па сходно томе захтеви туристичке тражње се морају уважавати. У циљу успешног спровођења концепта одрживог туризма веома је важно да заинтересоване стране (локална заједница, туристичка предузећа) препознају користи које ће имати од тога и да успостављањем партнерских односа допринесу одрживом развоју туризма. Политика одрживог туризма захтева напоре свих заинтересованих страна да би се остварио одрживи развој туризма, очување еколошких, културних и економских вредности, што га чини концептом у коме се огледа будући развој туризма у свету. Поред својих предности, концепт екотуризма има и негативних утицаја због чега је данас изложен бројним критикама од стране шире научне јавности. Однос између развоја и очувања биодиверзитета одређених подручја није усклађен, јер су потребе за брзим развојем приоритетније у односу на очување биодиверзитета који треба да буде приоритет за конзерваторе. Често се главне идеје екотуризма не уважавају па се дешава да се локалне заједнице не узимају у обзир приликом доношења одлука о увођењу екотуризма у њиховој земљи, немају право увида ни вета на пројекте у областима које насељавају. Такође, већ дуже време се поставља питање развоја заштићених подручја. Треба узети у обзир да локалне заједнице које живе у лошим животним условима имају потребу за развојем на „традиционалан“ начин што подразумева коришћење савремене технологије, изградњу инфраструктуре и сл. У заштићеним подручјима локалне заједнице немају право на слободу избора у доношењу одлука којим животним стилем желе да живе, што представља значајан недостатак овог савременог концепта. Развој екотуризма треба да промовише развој образовања и подстакне повећање свести популације о потреби заједничког одржавања и очувања екосистема подручја. Постоји потреба за имплементацијом планова развоја и управљања природним ресурсима на начин који осигурава еколошки интегритет. Еколошко образовање и интерпретација екотуризма су кључни фактори за стварање пријатног искуства туриста и представљају једну од кључних тачака диференцијације између екотуризма и осталих туристичких производа.

Литература

1. Bhuiyan, A. H., Siwar, C., Ismail, S. M. & Islam, R. (2012). The Role of Ecotourism for Sustainable Development in East Coast Economic Region (Ecer), Malaysia. *OIDA International Journal of Sustainable Development*, 3(9), 624-629.
2. Guo, W. & Chung, S. (2016). *Remarkings Tourism Carrying Capacity Frameworks for Geoparks*. 4th International Conference on Advances in Social Science, Humanities and Management, ASSHM, 197-205.

3. Eneji, O., Akpo, E., Eneyo, O. & Nkanu, U. (2016). Harnessing Ecotourism Potentials for the Socioeconomic Development and Livelihoods Improvement of the People of Bekwarra Local Government Area of Ceoss River State, Nigeria. *The International Journal of Social Sciences and Humanities Invention*, 3(11), 2957-2968.
4. Eriksson, H. (2003). *Rhetoric and Marketing Device or Potential and Perfect Partnership? - A Case Study of Kenyan Ecotourism*, Umea University.
5. Economic Development Branch (2003). преузето 15. децембра 2016, са <https://www.intechopen.com/books/advances-in-landscape-architecture/role-of-ecotourism-in-sustainable-development>
6. Jun, K. (2016). The Structural Relationships of Destination Image, Awareness, Uniqueness and Destination Loyalty in Periurban Ecotourism Destination. *European Journal of Tourism, Hospitality and Recreation*, 7(3), 212-225.
7. Kiper, T. (2011). The Determination of Nature Walk Routes Regarding Nature Tourism in North-Western Turkey, Şarköy District. *Journal of Food, Agriculture & Environment*, 9(4), 622-632.
8. Миленковић, С. (2009). *Туризам и економија*. Крагујевац: Економски факултет.
9. Милићевић, С., Подовац, М. и Јовановић, Д. (2013). Одрживи развој туризма са посебним освртом на Европску Унију. *Менаџмент у хотелијерству и туризму*, 1(1), 21-30.
10. Павловић, С. и Јовановић, Б. (2009). *Комплементарност еко и етно туризма на примерима златиборских села*. Зборник радова, 57, Географски факултет, Београд, 165-180.
11. Петровић, Ј. (2012). *Развој одрживог туризма у Врњачкој Бањи*. Мастер рад, Ниш: Природно-математички факултет.
12. Работић, Б. (2012). *Селективни облици туризма*. преузето 15. новембра 2016, са http://www.visokaturisticka.edu.rs/skripte/selektivni_novo/predavanje2.pdf
13. Станковић, Ј. (2009). *Политика одрживог развоја туризма у оквирима Европске уније*, Дипломски рад, Београд: Универзитет Сингидунум.
14. Станковић, С. (2003). Животна средина, туризам и просторно планирање. *Гласник српског географског друштва*, 2, 19-30.
15. Tourism and Local Agenda 21 (2003). преузето 15. децембра 2016, са <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/3207-TourismAgenda.pdf>
16. Weaver, D. (2005). Comprehensive and Minimalist Dimensions of Ecotourism. *Journal of Tourism Research*, 32(2), 439-444.